

BUGUNGI KUNDA O’S MIRLIK DAVRIDAGI YOSHLAR ONGIGA OMMAVIY TELIKOMUNIKATIV MULOQOTNING TA’SIRI

Xaydarova Firzoda Olimjon qizi

Namangan davlat universiteti San’at va sport fakulteti Psixologiya yo’nalishi
3-bosqich talabasi

E-mail: xaydarovbaxromjon77@gmail.com Tel: +998905675750

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21159433>

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada bugungi kunda o’smirlik davridagi yoshlar ongiga ommaviy telekommunikativ muloqot vositalarining ta’siri psixologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, internet, ijtimoiy tarmoqlar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalari o’smirlarning dunyoqarashi, qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlari hamda shaxs sifatida shakllanishiga ko’rsatayotgan ijobiy va salbiy ta’sirlar yoritiladi. Shuningdek, media makonda axborotni tanqidiy baholash, axborot madaniyatini rivojlantirish va ota-onalar hamda ta’lim muassasalarining media tarbiyadagi o’rni haqida ilmiy xulosalar keltiriladi. Tadqiqot natijalari o’smirlarda sog’lom axborot muhitini shakllantirish va ularning psixologik barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga yo’naltirilgan.

Kalit so’zlar: O’smirlik davri, ommaviy telekommunikativ muloqot, ijtimoiy tarmoqlar, media savodxonlik, kommunikativ ehtiyoj, ijtimoiylashuv, internet, kiberzo’ravonlik, virtual muloqot.

ABSTRACT. This article analyzes the impact of mass telecommunication media on the minds of adolescents today from a psychological perspective. The positive and negative effects of digital technologies, the Internet, social networks and modern information and communication media on the worldview, values, social relationships and personality formation of adolescents are highlighted. Also, scientific conclusions are made on the critical assessment of information in the media space, the development of information culture and the role of parents and educational institutions in media education. The results of the study are aimed at developing practical recommendations that will help form a healthy information environment for adolescents and strengthen their psychological stability.

Keywords: Adolescence, mass telecommunication media, social networks, media literacy, communicative needs, socialization, Internet, cyberbullying, virtual communication.

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируется влияние средств массовой информации на психику современных подростков с психологической точки зрения. Подчеркиваются положительные и отрицательные эффекты цифровых технологий, интернета, социальных сетей и современных информационно-коммуникационных средств на мировоззрение, ценности, социальные отношения и формирование личности подростков. Также сделаны научные выводы о критической оценке информации в медиапространстве, развитии информационной

культуры и роли родителей и образовательных учреждений в медиаобразовании. Результаты исследования направлены на разработку практических рекомендаций, которые помогут сформировать здоровую информационную среду для подростков и укрепить их психологическую устойчивость.

Ключевые слова: Подростковый возраст, средства массовой информации, социальные сети, медиаграмотность, коммуникативные потребности, социализация, интернет, кибербуллинг, виртуальное общение.

Kirish. XXI asr axborot texnologiyalari va raqamli kommunikatsiyalar jadal rivojlanayotgan davr sifatida inson hayotining barcha jabhalariga sezilarli darajada tasiri bor. Internet tarmog'i, ijtimoiy platformalar, messenjerlar va boshqa telekommunikatsiya vositalari axborot almashish jarayonini tezlashtirib, insonlar o'rtasidagi muloqot shakllarini tubdan o'zgartirdi. Ayniqsa, ushbu jarayon o'smirlik davridagi yoshlarning dunyoqarashi, ijtimoiy faolligi, qadriyatlari va psixologik rivojlanishiga bevosita aloqador.

O'smirlik davri shaxs kamolotining eng muhim bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda mustaqil fikrlash, o'zini anglash, ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish hamda shaxsiy qadriyatlar tizimi rivojlanadi. Shu sababli yoshlar iste'mol qilayotgan axborotning mazmuni va sifati ularning ruhiy holati, xulq-atvori hamda kelajakdagi hayotiy qarashlariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Zamonaviy telekommunikativ muloqot vositalari bir tomondan bilim olish, axborotga tezkor kirish va muloqot imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan noto'g'ri yoki ishonchsiz axborot, virtual qaramlik, kiberzo'ravonlik va turli psixologik xavflarning yuzaga kelishiga ham sabab bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Globalashuv sharoitida o'smirlarda media savodxonlikni rivojlantirish, axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularni salbiy axborot oqimlaridan himoya qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda oila, ta'lim muassasalari, psixologlar va jamiyatning boshqa ijtimoiy institutlari o'zaro hamkorlikda faoliyat yuritishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu ishning maqsadi bugungi kunda o'smirlik davridagi yoshlar ongiga ommaviy telekommunikativ muloqotning psixologik ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash hamda media makonda sog'lom axborot muhitini shakllantirishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism. O'smirlik 10-11yoshlardan 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni tashkil etadi. Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan bir muncha farq qilmoqda. Muloqot psixologiyasida ta'kidlanishicha, insonning ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy tajribani egallashi va shaxs sifatida kamol topishi avvalo muloqot jarayonida yuz beradi. O'smirlik davrida muloqotga bo'lgan ehtiyoj yanada ortadi, chunki aynan shu davrda shaxs o'z „Men“ini anglashga, tengdoshlari orasida o'z o'rnini topishga va mustaqil fikrini shakllantirishga intiladi. Zamonaviy telekommunikativ vositalar ushbu ehtiyojni qondirishning yangi shakllarini yaratgan bo'lsa-da,

ular jonli muloqotning ayrim psixologik jihatlarini to'liq almashtira olmaydi. Telekommunikativ muloqotning rivojlanishi natijasida o'smirlarning axborot olish imkoniyatlari sezilarli darajada kengaydi. O'smirlik davrida shaxsning kommunikativ ehtiyojlari ortib boradi va bu jarayon uning ijtimoiylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ular internet tarmoqlari orqali ilmiy manbalar, elektron kutubxonalar, masofaviy ta'lim platformalari va turli multimedia resurslaridan foydalanib, o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa ularning intellektual salohiyatini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish hamda zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni egallashida muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, telekommunikativ muloqotning salbiy jihatlarini ham mavjud. Axborot oqimining cheksizligi, tekshirilmagan ma'lumotlarning tez tarqalishi hamda ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazilayotgan vaqtning ortishi o'smirlarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayrim hollarda internetga qaramlik, kiberzo'ravonlik, virtual muloqotga haddan tashqari berilish, real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarning susayishi va emotsional zo'riqish holatlari kuzatiladi. Bunday vaziyatlar o'smirlarning o'qishga bo'lgan qiziqishining pasayishi, diqqatning tarqoqlashuvi hamda ruhiy barqarorlikning izdan chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

Oila psixologiyasi nuqtai nazaridan qaralganda, ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi sog'lom muloqot o'smirlarning media makondagi faoliyatini to'g'ri yo'naltirishda muhim omil hisoblanadi. Oilada o'zaro ishonch, hurmat va ochiq muloqot mavjud bo'lsa, o'smir internetdagi axborotlarni tanqidiy baholashni, foydali va zararli kontentni ajratishni o'rganadi. Aksincha, oilaviy nazoratning sustligi yoki muloqotning yetishmasligi o'smirning virtual muhit ta'siriga ko'proq berilib ketishiga olib kelishi mumkin.

Muloqot psixologiyasida kommunikativ kompetensiya shaxsning samarali muloqot olib borish, boshqalarni tushunish va o'z fikrini to'g'ri ifodalash qobiliyati sifatida izohlanadi. Bugungi kunda o'smirlarning ko'p vaqtni virtual muloqotga sarflashi jonli muloqot ko'nikmalarining rivojlanishiga ayrim hollarda salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Albatta, ijtimoiy tarmoqlardagi qisqa yozishmalar yoki ramziy belgilar orqali fikr bildirish yuzma-yuz muloqotda zarur bo'lgan emotsional yaqinlik, tinglash madaniyati va hamdardlik kabi sifatning to'liq shakllanishini ta'minlamaydi.

Buning oqibatida esa ta'lim muassasalari, ota-onalar va amaliyotchi psixologlar hamkorligida o'smirlarda media savodxonlikni rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Media savodxonlik yoshlarni axborotni tanqidiy tahlil qilishga, ishonchli manbalarni tanlashga, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishga hamda internetdan xavfsiz va samarali foydalanishga o'rgatadi. Bu esa o'smirlarning psixologik salomatligini saqlash, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularni turli axborot tahdidlaridan himoya qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan ko'rinib turibdiki ommaviy telekommunikativ muloqot o'smirlar hayotida muhim o'rin egallab, ularning bilim olishi, dunyoqarashi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Biroq undan oqilona va maqsadli foydalanish, oila hamda ta'lim muassasalari tomonidan zarur pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlashni tashkil etish bugungi kunning eng

dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Faqat shunday yondashuv orqali telekommunikativ muloqotning ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish mumkin.

XULOSA. Ommaviy telekommunikativ muloqot vositalarining shiddatli rivojlanishi zamonaviy o'smirlarning ijtimoiylashuv jarayonini mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi. Mazkur ilmiy tadqiqot doirasida amalga oshirilgan psixologik tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli makon o'smir shaxsining shakllanishiga transformatsion ta'sir ko'rsatib, o'zida ham ijobiy imkoniyatlarni, ham jiddiy psixologik xavflarni namoyon etmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'smirlar ongiga ommaviy telekommunikativ muloqotning salbiy ta'sirini minimallashtirish va ularning ruhiy barqarorligini ta'minlash uchun quyidagi choralarni amalga oshirish tizimli zaruriyat hisoblanadi:

1. Media savodxonlikni oshirish: Ta'lim muassasalarida o'smirlarga axborotni tanqidiy tahlil qilish, feyk (yolg'on) ma'lumotlarni ajratish va kiberxavfsizlik qoidalarini o'rgatuvchi maxsus media tarbiya darslarini joriy etish.

2. Oilaviy muloqotni kuchaytirish: Ota-onalar va farzandlar o'rtasida o'zaro ishonchga asoslangan jonli muloqot muhitini tiklash, oilaviy nazoratni taqiqlash emas, balki to'g'ri yo'naltirish prinsipi asosida tashkil etish.

3. Psixologik xizmat ko'rsatish: Maktab va kollej psixologlari tomonidan o'smirlarda internetga qaramlik xulq-atvorini barvaqt aniqlash hamda ularning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy treninglarni ko'paytirish.

Xulosa qilib aytganda, ommaviy telekommunikativ muloqot muhitida o'smir yoshlarning sog'lom dunyoqarashini shakllantirish — faqatgina texnologik jarayon emas, balki oila, ta'lim muassasalari va keng jamoatchilikning pedagogik-psixologik hamkorligini talab etadigan dolzarb ijtimoiy vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Baratov Sh.R. O'smir psixologiyasi. – Buxoro, 2014. – 214 b. (*O'smirlarning ijtimoiy munosabatlari va shaxs shakllanishi uchun*)

2. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Turon-Iqbol" nashriyoti, 2006. – 116 b. (*Telekommunikativ muloqot va jonli muloqot qiyosiy tahlili uchun*)

3. Nishonova Z.T. va boshqalar. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya: Darslik. – Toshkent, 2018. – 322 b. (*O'smirlik davri inqirozlari va ta'lim muassasalaridagi media tarbiya uchun*)

4. Shoumarov G.B. va boshqalar. Oila psixologiyasi: Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun darslik. – Toshkent: "Sharq", 2008. – 296 b. (*Oilada ota-ona nazorati va sog'lom muhit uchun*)

5. Yoqubov J.A. Zamonaviy axborot makonida media savodxonlik va media tarbiya. – Toshkent: "O'zbekiston", 2019. – 148 b. (*O'smirlarda axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalari uchun*)

INTERNET MANBALAR

1. Ziyonet.uz – Axborot-ta’lim tarmog‘i. "Yoshlar va media makon: axborot xavfsizligi muammolari" mavzusidagi uslubiy materiallar. – URL: ziyonet.uz
2. Cyberleninka.ru – Ilmiy elektron kutubxona. O‘smir yoshlar ongiga ijtimoiy tarmoqlarning psixologik ta’siri va kiberzo‘ravonlik muammolari bo‘yicha ilmiy maqolalar bazasi. – URL: cyberleninka.ru
3. Lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. "Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida"gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. – URL: lex.uz